

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.30.154339>

УДК 811.161.2'373.47:316.47/.48:35.073.533:821.161.2-21

АЛЕКСЄЄВА Олена Сергіївна,

викладач кафедри українознавства Національного університету «Одеська морська академія»;
вул. Дідріхсона, 8, м. Одеса, 65029, Україна; тел. : +38(048)7327910; e-mail: djayani@ukr.net

ВЕРБАЛЬНІ Й НЕВЕРБАЛЬНІ КОНФЛІКТОГЕНИ В ТЕКСТІ П'ЄСИ О. КУМАНСЬКОГО «ТОТАЛІЗАТОР»

Анотація. *Мета* цієї статті — здійснення лінгвопрагматичного аналізу конфліктогенних засобів трагікомічної п'єси Олександра Куманського «Тоталізатор», одного з драматичних творів новітньої української драматургії. *Об'єкт* вивчення — вербальні й невербальні засоби, які використано в конфліктних епізодах зазначеної п'єси. *Предметом* дослідження є система вербальних і невербальних (паравербальних) засобів творення міжособистісного конфлікту. Застосовано загальнонаукові методи аналізу й синтезу, описовий і зіставний методи в лінгвістиці, метод прагмалінгвістичного аналізу. *Результатом* аналізу 68 конфліктних епізодів, які виявляються на лінгвістичному (85 % — 58 текстових уривків) і позалінгвістичному (15 % — 10 текстових уривків) рівнях, було зроблено *висновки*. У трагікомедії «Тоталізатор» О. Куманський використовує як спеціалізовані, так і ситуативні вербальні та невербальні конфліктогени, які є засобами виявлення міжособистісних конфліктів, що виступають ядром соціально-ціннісного конфлікту. Спеціалізовані вербальні засоби: фразеологізми, прокльони, лексеми та морфеми з негативними конотаціями, стилістично протиставлені одиниці. Ситуативні вербальні засоби конфлікту функціонують як такі лише в певному контексті. Невербальні конфліктогени п'єси — це ремаркові зображення конфліктної поведінки діючих осіб. Невербальні засоби скоординовано в тексті з вербальними.

Ключові слова: конфліктогенний, вербальний, невербальний, соціальний конфлікт, міжособистісний конфлікт.

Формулювання проблеми. Вивчення конфлікту в різних аспектах: психологічному, педагогічному, юридичному, політичному, літературознавчому, мовознавчому — спричинено актуальністю його дослідження як наукової проблеми, яка стосується всіх сфер соціального й особистісного життя людини. Утім, конфлікт завжди виявляють щодо комунікації. За словами Л. А. Білоконенко, конфліктна комунікація є важливим складником конфліктної міжособистісної взаємодії, базою якої є протиріччя цінностей, норм, інтересів і потреб опонентів. Модусний аспект конфліктної комунікації має прагматичне значення й відображає точки зору опонентів, оцінки ними один одного, ситуації, дій, бездіяльності та ін. [4, с. 126; 7, с. 1]. Проте міжособистісний конфлікт, що характеризується як найбільш деструктивний спосіб розвитку і завершення протиріч, є ядром соціальних конфліктів [3].

Відомо, що будь-яка неправдива, протирічлива інформація, протиправні вимоги та дії, навмисне відволікання суспільства від вирішення питань, життєво важливих для народного добробуту, призводять до конфліктних ситуацій. На жаль, сучасна лінгвістика дуже повільно реагує на важливу для соціальної стабільності проблему вивчення конфліктогенних засобів комунікації та розробки антиконфліктних заходів для ситуацій, у яких конфлікт є небажаним результатом міжособистісної взаємодії. Отже, вивчення конфліктогенів як засобів, що провокують міжособистісні конфлікти, має величезне значення для розробки антиконфліктних заходів і для їх ситуативної оптимізації. Неабияку цінність має дослідження цих питань на матеріалі художніх текстів, у яких автори приділяють особливу увагу відображенню соціальних причин виникнення конфлікту. Виникнення та вирішення конфліктних ситуацій багато в чому залежить від когнітивних, комунікативних і соціальних закономірностей і особливостей суспільного життя, від соціального статусу мовного колективу та конкретних мовців, які беруть участь у певних комунікативних діях [14]. Сучасна лінгвістика приділяє недостатньо уваги ролі знаків мови у виникненні та розвитку конфлікту, дослідженню вербальної та невербальної складових у його моделюванні.

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Розгляд проблеми «мова конфлікту» [8] й аналіз співвідношення понять «конфлікт → комунікація» свідчать про виокремлення Т. Дрідзе семіосоціопсихологічного підходу, в якому увагу звернуто до поняття. Аналізуючи з позицій власне соціологічної методології співвідношення «комунікація → конфлікт → текст», Н. Луман визначає конфлікт як продовження комунікації в певній формі, а не її переривання, припинення або спотворення [12, с. 508]. У низці досліджень (І. Вихованець, М. Голянич, К. Городенська, Н. Гуїванюк, А. Загнітко, В. Телія та ін.) розглянуто мовний вплив на адресата за допомогою ілюкутивного компонента, але нерідко

подібне вивчення обмежено описом взаємодії комунікантів за схемою «адресант → адресат». Завдяки психологічним дослідженням А. П. Егідеса, цей зв'язок був логічно представлений як взаємозумовлений процес «адресант — адресат» [9]. Когнітивні та мовні особливості творення конфліктогенного тексту репрезентовано в експериментальному дослідженні представниць томської лінгвістичної школи І. В. Тубалової, Ю. А. Емер, Д. О. Перевалової [15]. Закономірності й особливості україномовного міжособистісного конфлікту виокремлено, здебільшого, на матеріалі текстів художньої літератури й описано в докторській дисертації та інших працях Л. А. Білоконенко [4 – 7]. Проблема конфліктогенної комунікації приділено увагу в цілій низці досліджень молодих учених.

Формулювання завдань. Метою цієї статті є здійснення лінгвопрагматичного аналізу конфліктогенних засобів п'єси Олександра Куманського «Тоталізатор», одного з творів новітньої української драматургії. Об'єктом вивчення обрано вербальні й невербальні засоби, які використано в конфліктних епізодах зазначеної п'єси. Предметом дослідження є система мовленнєвих і позамовних засобів творення міжособистісного конфлікту. Застосовано загальнонаукові методи аналізу й синтезу, описовий і зіставний методи в лінгвістиці, метод прагмалінгвістичного аналізу. Наша картотека включає спеціалізовані та ситуативні вербальні й невербальні конфліктогени, які використано автором у 68 конфліктних епізодах. Невербальні засоби, здебільшого, скоординовано в тексті з вербальними.

Виклад основного матеріалу. У викладі результатів аналізу конфліктогенних вербальних і невербальних засобів комунікації діючих осіб п'єси О. Куманського «Тоталізатор» ми спираємося на здобутки попередніх досліджень конфліктогенних засобів спілкування, зокрема на такі основні особливості конфліктогенної комунікації:

по-перше, на підставі того, що конфліктогенна комунікація є однією з ознак суспільних відносин, вона має соціальну природу;

по-друге, таку комунікацію здійснюють як на зовнішньому, вербальному, так і на внутрішньому, невербальному рівнях людської поведінки;

по-третє, в конфліктогенній комунікації переважає негативна складова емоційного фону та поведінкових проявів учасників;

по-четверте, конфліктогенна ситуація не може існувати відокремлено від суб'єктно-об'єктного та просторово-часового континуумів, бо являє собою динамічне утворення.

Сам автор п'єси «Тоталізатор» визначає жанр свого твору як трагікомедію. У небагатьох критичних роботах щодо сучасної української драматургії цей твір відносять до чорних п'єс, тобто до тих драматичних творів, які гіпертрофовано випинають негативні соціальні події, явища або тенденції. У цілому, ця п'єса звертає увагу читача та глядача на знецінення в сучасному українському суспільстві традиційної для християн любові до ближнього заради матеріального збагачення будь-якою ціною, на зростання цинічного ставлення до людського життя.

Усі конфліктогенні засоби ми розподілили на 4 групи: спеціалізовані вербальні, спеціалізовані невербальні, ситуативні вербальні, ситуативні невербальні.

Наш аналіз конфліктних епізодів, у яких ужито вербальні та невербальні засоби творення конфліктних ситуацій, супроводжуватиметься коментарями.

Зазвичай, спеціалізованими вербальними засобами вважають прокльони, лексеми та морфеми з негативними конотаціями, стилістично протиставлені одиниці, деякі інші. Ситуативні вербальні засоби — такі маркери конфліктогенної ситуації, які функціонують як такі лише в певному контексті. Наприклад:

(1) З конфліктогенної ситуації розпочинається дія п'єси. У сільського підприємця з Великої Пасіки Василя Воловика помер рідний брат Микола. Під час прощання з ним до будинку Воловиків з райцентру навідався майор міліції, місцевий дільничний. Василь був здивований цим візитом, але поставився до цього як до вчинку нормальної людини: *Не чекав, що ви приїдете із співчуттями. Дякуємо.* Однак Василь помилився. Дільничний одразу йде на конфлікт, користуючись своїм міліцейським статусом: *Не вгадав! Окремо будеш винен.* На першому місці в реактивній репліці на Василеву подяку у співчутті дільничний вживає ситуативний вербальний засіб творення конфлікту, який можна характеризувати як зав'язку конфлікту — окличне неповне речення [Ти] *не вгадав!* Посилюючи конфліктну зав'язку, мовець уживає спеціалізований вербальний конфліктоген — словоформу *винен*.

Дивно почути звинувачення у відповідь на подяку за співчуття, отже Василь намагається загасити конфлікт нейтральним запитанням: *Скільки років ви вже не бували у нас у Веселій Пасіці?*, сподіваючись, що дільничний хоча б у траурний день поведитиметься тактовно. Василеві вдалося лише відтягнути кульмінацію конфлікту, бо дільничний переключився з оцінки підприємця на негативну оцінку сільських доріг та самовиправдовування: *До вас в село їхати — печінку на кисіль розтрусити. Якби не обставини, бачив би ти мене!* Вербальним спеціалізованим маркером того, що зав'язка конфлікту не згасла, ми вважаємо фразеологізм *печінку на кисіль розтрусити*, вжитий у функції присудка, а вербальним ситуативним маркером — головна частина складнопідрядного речення з умовним підрядним: *... бачив би ти мене!* Ця предикативна одиниця має енантіосемічне значення, бо формально є умовним твердженням, а насправді передає умовне заперечення: **ти мене не бачив би.*

Василь намагається перехопити ініціативу та загасити конфлікт, а тому нагадує дільничному про смерть Миколи: *Як дізналися про смерть Миколи?* Однак дільничний схаменувся, що поразка йому

аж ніяк не потрібна, і перейшов до кульмінації конфлікту: *Не задавай ідіотських питань... Упав він мені твій брат! Давай-но ми краще наші питання повіршимо. Ти коли повинен був мені дань завезти? По яких числах ти мене корумпуєш? У цій репліці бачимо п'ять спеціалізованих вербальних засобів відображення конфліктної ситуації: оцінний прикметник *ідіотський*, фразеологізм *упав він мені*, скорочений прикметник *повинен* і іменник *дань* і дієслово *корумпувати*. Крім того, є ситуативний вербальний засіб: спонукальне речення *Давай-но ми краще наші питання повіршимо*. У ситуації, коли від родичів щойно померлої людини замість прощання з нею дільничний вимагає вирішувати його корисливі питання, ця фраза є конфліктогенною. А на заперечення Василя: *Так похорон же!* — дільничний відповідає погрозами: *... була б людина, компромат знайдемо, діло заведемо, в допру запремо*.*

Після такої кульмінації Василь змушений підкоритися. Способом вирішення описаної конфліктної ситуації є передача дільничному конверта із хабарем — десятиною від доходів сільського підприємця. Тут автор використовує невербальний засіб зняття конфлікту — ремарку із зауваженням: *ДІЛЬНИЧНИЙ засовує конверта в кишеню, стає поблажливішим*. Лише після цього дільничний цікавиться родиною Василя, його справами, та пригадує, що він як представник влади мусить опікуватися життям окремих селян і проблемами всього села.

Конфліктна ситуація у проаналізованому епізоді навмисне створена представником влади, який усвідомлює, що всі свої дії, в тому числі корупційні, він здійснює від імені держави: *Хто заробляє, повинен ділитися з державою!* Вирішує конфлікт представник народу, підприємець Василь Воловик, якого влада залякує, принижує та змушує сплачувати хабарі до кишень її представників. Про приниження свідчить ситуативний вербальний конфліктоген — стилістично забарвлена пара займенників 2-ї особи: з першої ж репліки п'єси ми бачимо, що Василь Воловик звертається до дільничного на *ви*, а всі узгоджені та скоординовані з цим займенником словоформи вжито у множині. У відповідь Василь завжди отримує *ти* або узгоджені та скоординовані з ним словоформи — в однині, хоча за віком ці люди майже однакові: Василеві — 55 років, а дільничному — 59 років. Отже, Василь на адресу дільничного вживає лише формулу ввічливості (*ви приїдете; ви не бували; як дізналися?; не підвів вас; можете перерахувати; самі ж бачили*); а дільничний на адресу Василя Воловика — лише формулу приниження (*не вгадав; будеш винен; бачив би ти мене; не задавай питань; твій брат; давай-но питання повіршимо; ти повинен був; ти корумпуєш; правильно робив; зараз штовхаєш мене*). Наявний наскрізний комунікативний конфлікт.

У кількох епізодах відображено давніший веселопасицький конфлікт між сім'ями Воловиків і Сердюків. Наприклад:

(2) Один із селян (Федоришин) голосно читає оголошення на Василевому магазині: *Сьогодні о 17–00 відбудеться сільська сходка. Запрошуються всі, крім Сердюків*. Отже, зворот із значенням виключення відображає наявність конфлікту і підтримує його. Реакція на голосне читання Федоришина самого Василя Воловика є очікуваною. Її ключовим словом є прислівник *проти*: *А навіщо тут Сердюки?! Вони все одно будуть проти. Що б я не запропонував*.

(3) В іншому епізоді вербальні конфліктогенні засоби, що вказують на конфлікт між Воловиками і Сердюками, виходять від представниці родини Сердюків, 76-річної Сердючки, матері хворого на серце Віктора Сердюка. Вона прийшла до колишньої фельдшерки Катерини купити ліки для сина та, водночас, купила сірники, бо не ходить до магазину Воловиків: *Катю, ти мені ще ліків від серця продаси? <...> Пару коробок сірників продаси? Знаєте ж — я поріг магазину не переступаю...* Тут ужито спеціалізований вербальний маркер конфліктної ситуації: *поріг не переступати*. Поки Катерина шукала ліки, її подруга Василина вела діалог із Сердючкою. (ВАСИЛИНА): *Що, синові так погано?* (СЕРДЮЧКА): *Так погано, що на нього вже в тому торталізаторі ставку зробили. Мабуть, хтось із Воловиків. Щоб вони повиздижали!* Тут бачимо спеціалізовані вербальні конфліктогенні засоби: оцінне слово категорії стану *погано* та прокльон *Щоб вони повиздижали!* — і ситуативний вербальний засіб *зробити ставку на когось*. Цинізм ситуації полягає в тому, що Василь Воловик вигадав на поминках свого брата лотерею життів своїх односельців через ставки на тоталізаторі під приводом великих виграшів для людей, доведених пострадянською розрухою до злиднів. Головним питанням було: хто помре в селі наступним? Люди, здебільшого, прийняли його пропозицію та понесли гроші до його магазину, розповсюджуючи чутки про наближення смерті того чи іншого сусіди. Сам Василь завжди залишався у виграші, бо мав свої проценти від будь-якої суми.

Гра в тоталізатор на смерть знецінила людське життя у селян. Сердючка заради грошей на синову операцію поставила на свою смерть і вирішила вчинити самогубство, Гнидачка задушила свою новонароджену дитину, люди стали черствими до сусідського горя, вони втратили здібність адекватно сприймати гуманістичні вчинки. Василь Воловик, попри всі колишні конфлікти із Сердюками, віддав виграшний фонд на операцію своєму запеклому ворогу Віктору Сердюку, а потім подарував увесь свій товар незадоволеним селянам, які хотіли продовження гри зі смертю. Його гуманістичний вчинок таке перероджене суспільство сприйняло як утрату глузду.

Усі вищезгадані дії супроводжуються в тексті п'єси міжособистісними конфліктами або ситуаціями, у яких діючі особи вживають різні конфліктогенні засоби, які свідчать, як ми зазначали вище, про наявність суспільного конфлікту. Наведемо приклади.

(4) (СЕРДЮЧКА): *То чого ти мене гониш?* Наступний конфліктогенний засіб цього епізоду є невербальним, автор подає його в ремарці: *СЕРДЮЧКА стукає ковінкою по прилавку.* Отже, Василь Воловик спромігся вирішити конфлікт, не доводячи його до кипіння: *Гаразд, зроблю для вас ісключення.*

(5) (РАЇСА до Сердючки): *Що це ви воду мутите?! Руки на себе накласти надумали?* (СЕРДЮЧКА): *А це що, заборонено?* (САЛАМАШЕНКО): *Знаєте, що?! Ми так далеко можемо зайти! Якщо кожен в селі себе труїти почне...* (ВОДОВОЗ): *Або вішати.* (САЛАМАШЕНКО): *То нікому буде й грати в той тоталізатор. І на кого тоді ставити?!* (ХУТОРЯНСЬКИЙ): *А там, гляди, й убивати один одного почнуть.* (САЛАМАШЕНКО): *Дурний приклад подаєте!* Як вербальні конфліктогени тут ужито слова та фразеологізми з негативними конотативними значеннями (*заборонено, труїти, вішати; мутити воду, накласти на себе руки, убивати один одного, так далеко можна зайти, нікому буде щось робити, дурний приклад*). На завершення конфліктогенного епізоду автор подає невербальну розв'язку у ремарці: *СЕРДЮЧКА хоче щось сказати, але їй раптово стає зле, вона непритомніє і падає.* Така розв'язка є звичайним наслідком не лише наведеного вербального конфлікту селян із Сердючкою, а й того, що вона за кілька хвилин до цієї події прийняла багато ліків, щоб укоротити собі віку.

(6) Серед діючих осіб п'єси є двоє друзів: колишній учитель математики Хуторянський і Водовоз, якого автор визначив як «підспівувач чужих думок». В одному з епізодів, який описано в авторській ремарці, необережне поводження цих друзів під час безглуздої гри біля хворого дідуса Денисовича призвело до його смерті. Автор описує це так: *ВОДОВОЗ тікає навколо столу, а ХУТОРЯНСЬКИЙ його наздоганяє. Накручують кілька кіл, нарешті ХУТОРЯНСЬКИЙ якось занадто спритно вискакує на стіл і стрибає на ВОДОВОЗА. Той не встигає ухилитися, ХУТОРЯНСЬКИЙ навалюється, і разом вони падають на хворе тіло Денисовича.*

(7) Епізод із багатьма діючими особами після новини про те, як Гнидачка, двоє малих синів якої напередодні втопилися, задушила свою новонароджену дитину. (КАТЕРИНА): *У неї внутрішньо маточне відкрилась. Стікає кров'ю.* (ВАСИЛЬ ВОЛОВИК): *Туди їй і дорога!* (КАТЕРИНА): *Та ні! Це для неї занадто легка смерть. Її судити треба, щоб іншим не кортіло своїх діточок убивати.* (ГНИДАЧКА у відповідь на побажання односельців): *Ви ж тільки тим і жили, що чекали чистіє смерті! Несли бабло до цього куркульського вирока! Я вбила? Що його чекало попереду? Га? Так воно хоч не мучилося, біденьке! У відповідь — прокльон.* (БАБА ГАННА): *Щоб ти здохла!* Проте, Гнидачка продовжила звинувачувати громаду, яка не допомагала їй, а лише давала поради та звинувачувала: *Той виродок-папаша зник з кінцями. <...> (Саламашенку у відповідь на його поради:) Мені дітей нічим було годувати, а він, придурок, ще й поради дає... Засунь їх собі в жопу!*

Слова Гнидачки, мабуть вразили Василя Воловика, і він вирішив завершити конфлікт спасінням життя жінки: відвезти її на своїй машині до лікарні. (ВАСИЛЬ): *Давайте її до мене в машину.* Але в неї накипіло, тож вона продовжила: *Не чіпайте мене, паскуди! Не торкайтеся! Я — творческа личність! Я би в опері могла співати! <...> А хто, хто дав мені шанс розкритися?! Хто???* *З гнівом змішали! Кого ви з мене зробили?! Вбивство своїх дітей! Вони колись памперси бачили?! Хоч один на всіх?! Ні хрена вони не бачили! Це ви винні, це ви разом зі мною вбивали! (дивиться на всіх) Козли!* На нашу думку, саме в цьому епізоді автор розкриває сутність сучасного конфлікту особистості із суспільством: людина, яка опиняється у скрутному становищі, нікому не потрібна, вона є зайвою. Звідси й рішення Сердючки про скорочення свого віку заради життя дитини та вбивство своєї дитини Гнидачкою, знищення майбутнього, бо суспільство не хоче ним опікуватися.

(8) (ВАСИЛЬ): *Забирайте! Усе вигрібайте! Забирайте собі! До останньої цукерки, до останньої цурки... (ХУТОРЯНСЬКИЙ): Ти не жартуєш?* (ВАСИЛЬ): *Щоб до вечора тут стояли голі стіни! <...> (БАБА ГАННА): Божевільний якийсь.* Далі йде авторська ремарка, невербальні конфліктогенні засоби якої свідчать про те, що характерною ознакою таких засобів є зображення конфліктогенної поведінки діючих осіб: *Але ніхто нікого вже не слухає. Натовп кидається мародерити вітрини й полиці. Хапають з прилавків усе, пхають за пазуху. Штовханина, гидке динамічне видовище. Стоїть суцільний гвалт, виразно чути репліки.* Невербальний конфлікт переростає у вербальний. У низці реплік можна почути вербальні маркери конфліктогенної ситуації: *Куди тобі стільки цукерок?! Гроші з каси ділимо порівну! Не греби! До смерті не зжереш. Я першим до нього торкнувся! Пенсіонером без черги! Ти мародер, а не пенсіонер! Куди ти пхаєш?! Пазуху собі порвеш! Ти на себе подивися!*

Василь Воловик після своїх гуманістичних вчинків (спасіння життя Гнидачки, оплата операції на серці Віктора Сердюка, роздача свого майна односельцям і перетворення приміщення магазину на храм) вирішив більше не жити обманом. Однак дільничного як представника влади такий розворот подій налякав, і він вирішив створити нову конфліктну ситуацію з Василем.

(9) (ДІЛЬНИЧНИЙ): *Нічого не хочу чути! Щоб завтра ж усе поновив! Чує? (Дільничний дістає із внутрішньої кишені гроші і перекладає їх під капелюха) Ми твої почин втілимо повсюдно. Ти думаєш, я свої кишені набиваю? Державним людям потрібні гроші! Ти знаєш, які ми рознарядки згори отримуємо щодалі?! Не знаєш. То й не балуйся мені тут, ти ж не новенький, тобі відомо: була би людина, а справа завжди знайдеться. Працюй!*

Наприкінці п'єси автор дає зрозуміти читачам і глядачам, що всі міжособистісні конфлікти в суспільстві лише допомагають владі обдурювати та грабувати громадян. Сталося те, що «ініціатива» тоталізатора смерті сподобалася керівництву, і воно розпорядилося поширити її на весь район. Отже, відмова Василя від заохочування громадян грати за смертю не може змінити ті викривлення, які роз'їдають суспільство, бо ця справа підтримана державою. Конфлікт переростає у громадянську площину та стає конфліктом між суспільством і владою. Це підтверджує наступний епізод.

(10) Цей конфліктний епізод починає невербальний маркер конфліктної ситуації — *міліцейська сирена: Чути звуки міліцейської сирени*. Продовжують ситуацію вербальні конфліктогени: *начальство пожалувало, скрутна хвилинка, тамбовський вовк тобі земляк*. (ХУТОРЯНСЬКИЙ): **Начальство вряди годи пожалувало!** (САЛАМАШЕНКО): *Держава не забуває про нас у скрутну хвилину!* Зміст останньої репліки пов'язано мовцем із надією на те, що кіоск, який тягнуть на кузові вантажівки, замінить закритий Василем Воловиком магазин і там можна буде ... *сірників, солі та хліба купити. Бо за всім кеме ходити...* виявилось, що державні мужі (глава району, його помічник і дільничний) приїхали встановлювати жовто-блакитний кіоск із тризубом, *на ньому велика вивіска: «НАЦІОНАЛЬНИЙ ТОТАЛІЗАТОР Філія № 1 с. Весела Пасіка»*. Отже, ідея заробляти гроші з повітря попри зубожіння, злидні та вимирання громадян сподобалася можновладцям. А єдності для протистояння свавілля чиновництва серед народу немає. Про це свідчать репліки селян на привітання глави району: *Здрастуйте, земляки!* Люди відповідають по-різному: *хтось тихо, хтось голосно*.

Ласкаво просимо!

І вам не хворіти!

Раді бачити!

Он ти який, сєверний олень!

Тамбовський вовк тобі земляк!

Із п'яти відповідей лише одна, п'ята, є спеціалізованим вербальним конфліктогеном. Четверту відповідь теж можна вважати вербальним конфліктогенним засобом, однак ситуативним.

Конфліктним епізодом, який відображає безвихідь, можна вважати епізод (11), що описує реакцію селян, які раніше вимагали від Василя Воловика продовження гри зі смертю, на встановлення національного тоталізатора замість хоч єдиного в селі магазину. Народ прозвірає.

(11) (САЛАМАШЕНКО): *От тобі й буханку до сніданку!* (ситуативний вербальний конфліктоген). (ХУТОРЯНСЬКИЙ): *Хліба або видовищ... Третього варіанту немає* (вважаємо, теж ситуативний вербальний конфліктоген). (САЛАМАШЕНКО): *Є. (показує кудись рукою) Цвинтар* (невербальний ситуативний конфліктоген у поєднанні з вербальним спеціалізованим). Отже, на конфліктогени інтерактанти можуть реагувати не лише активним протистоянням, а й пасивним прийняттям безвихідної ситуації.

Висновки. Таким чином, у п'єсі «Тоталізатор» її авторіві Олександрю Куманському вдається показати, що конфлікт між суспільством і владою загострюється через міжособистісні конфліктні ситуації за умов соціального, гуманітарно-правового, матеріально-економічного розшарування й поляризації суспільства, відсторонення влади від вирішення його життєво важливих потреб. Міжособистісні конфлікти в цій п'єсі виступають ядром соціально-ціннісного конфлікту між владою та суспільством.

Усі маркери конфліктних ситуацій, застосовані автором п'єси, ми розподілили на 4 групи: спеціалізовані вербальні, спеціалізовані невербальні, ситуативні вербальні, ситуативні невербальні. Спеціалізованими вербальними засобами є, здебільшого, фразеологізми, прокльони, лексеми та морфеми з негативними конотаціями, стилістично протиставлені одиниці. Ситуативні вербальні засоби конфліктної ситуації функціонують як такі лише в певному контексті. Характерною ознакою невербальних конфліктогенних засобів, які автор вживає в ремарках, у своїй абсолютній більшості, є зображеннями конфліктної поведінки діючих осіб. Невербальні засоби скоординовано в тексті з вербальними.

Конфліктогенні засоби можуть сприйматися інтерактантами по-різному. В одних епізодах комуніканти жваво реагують на той чи інший засіб, ужитий іншим (іншими) учасником (учасниками) комунікації, в інших — виступають свідками конфлікту або його жертвами, лише усвідомлюючи своє становище, але не роблячи спроб змінити його.

Л і т е р а т у р а

1. Авдонина М. Ю. Психологический анализ самооценки студентов как субъектов иноязычной речевой деятельности (на материале навыков грамматического оформления предложения) : автореф. дис. ... канд. психол. н. : 19.00.07. М. : НИИ общей и педагогич. психологии АПН СССР, 1986. 18 с.

2. Алексеева О. С. Конфліктогенний потенціал газетних заголовків // Мова. Одеса : Астропринт, 2017. № 28. С. 5–9.

3. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Словарь конфликтолога. М., 2009. URL : <http://vocabulary.ru/dictionary/887>. Дата доступу : 15.05.2018.

4. Белоколенко Л. А. Конфликтная ситуация в художественном произведении как отражение авторской позиции // Вестник Челябинского гос. ун-та. Филология. Искусствоведение. 2013. Вып. 86. № 37 (328). С. 126–129.
5. Білоколенко Л. А. Морфологічні маркери мовного конфлікту // Мовознавчий вісник. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014. Вип. 18. С. 182–187.
6. Білоколенко Л. А. Українськомовний міжособистісний конфлікт : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2015. 335 с.
7. Білоколенко Л. А. Українськомовна репрезентація міжособистісного конфлікту : автореф. дис. ... докт. філол. н. : 10.02.01 — укр. мова. Київ : Ін-т укр. мови НАН України, 2016. 41 с.
8. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации : Проблемы семиосоциопсихологии. М. : Наука, 1984. 268 с.
9. Егидес А. П. Психотехника синтонного общения. URL : http://psychologi.net.ru/book3_isk_ob/egides_sinton.html.
10. Киреева Е. К вопросу о тактиках конфликтной коммуникации // Verbum. Vilnius : Vilnius University Press, 2015. Vol. 6. P. 84–94.
11. Куманський О. Тоталізатор : соціальна трагікомедія. URL : <http://dramaturg.org.ua/нова-песа-тоталізатор-сучасного-укра/#axzz5j4xJDpUZ>. Дата доступу : 12.08.2018.
12. Луман Н. Социальные системы : очерк общей теории / пер. с нем. И. Д. Газиев. СПб. : Наука, 2007. 648 с.
13. Степанов Е. Н. Социальные аспекты городского прецедентного феномена и его статус в системе феноменов // Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одеса : Астропринт, 2008. № 13. С. 5–10.
14. Степанов Є. М. Мова міста як соціолінгвістична проблема // Вісник Львівського ун-ту. Сер. філологічна. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2006. Вип. 38. Ч. II. С. 65–71.
15. Тубалова И. В., Эмер Ю. А., Перевалова Д. А. «Конфликтотенный текст» : когнитивные и языковые особенности порождения (экспериментальное исследование) // Вестник Томского гос. ун-та. Томск, 2012. № 365. С. 33–38.
16. Leech G. Principles of Pragmatics. London, N. Y. : Longman, 1983. 250 p.

References

1. Avdonina, M. Yu. (1986), *Psychological analysis of self-assessment of students as foreign language speech activity subjects : on the material of skills of speaking grammatical design : Synopsis of thesis [Psikhologicheskiiy analiz samootsenki studentov kak sub'yektov inoyazychnoy rechevoy deyatel'nosti : na materiale navykov grammaticheskogo oformleniya govoreniya : avtoref. dis. ... kand. psikhol. nauk : 19.00.07]*, Research Institute of General and Pedagogical Psychology of the USSR Academy of Pedagogical Sciences, Moscow, 18 p.
2. Alekseeva, O. S. (2017), «Conflict-causing potential of newspaper headings», *Mova / Language* [«Konfliktohenynyi potentsial hazetnykh zaholovkiv», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, vol. 28, pp. 5–9.
3. Antsupov, A. Ya., Shipilov, A. I. (2009), *Dictionary of conflictologist [Slovar' konfliktologa]*, Moscow, available at : <http://vocabulary.ru/dictionary/887>. Access date : 05/15/2018.
4. Belokonko, L. A. (2013), «Conflict situation in the artistic work as a reflection of the author's position», *Bulletin of the Chelyabinsk State University. Philology. Art History* [«Konfliktnaya situatsiya v khudozhestvennom proizvedenii kak otrazhenie avtorskoy pozitsii», *Vestnik Chelyabinskogo gos. un-ta. Filologiya. Iskustvovedenie*], Chelyabinsk State University Press, Chelyabinsk, vol. 86, No 37 (328), pp. 126–129.
5. Bilokonko, L. A. (2014), «Morphological Markers of Language Conflict», *Linguistics Journal* [«Morfolohichni markery movnoho konfliktu», *Movoznavchyy visnyk*], Cherkassy Bogdan Khmelnytsky National University Press, Cherkassy, vol. 18, pp. 182–187.
6. Bilokonko, L. A. (2015), *Ukrainian-language interpersonal conflict : monograph [Ukrains'komovnyi mizhosobystisnyi konflikt : monohrafiya]*, Interservice, Kyiv, 335 p.
7. Bilokonko, L. A. (2016), *Ukrainian-language representation of interpersonal conflict : author's synopsis of thesis [Ukrayins'komovna reprezentatsia mizhosobystisnoho konfliktu : avtoref. dys. ... dokt. filol. n. : 10.02.01 — ukr. mova]*, Institute of the Ukrainian language NAS of Ukraine, Kyiv, 41 p.
8. Dridze, T. M. (1984), *Text activity in the structure of social communication : Problems of semiosociopsychology [Tekstovaya deyatel'nost' v strukture social'noy kommunikatsii : Problemy semiosociopsikhologii]*, Nauka, Moscow, 268 p.
9. Egides, A. P. (2016), *Psychotechnics of syntononic communication [Psikhotehnika sintonnogo obshcheniya]*, available at : http://psychologi.net.ru/book3_isk_ob/egides_sinton.html
10. Kirejeva, Jelena (2015), «On the question of some tactics of conflict communication», *Verbum* [«K voprosu o taktikakh konfliktnoj kommunikatsii», *Verbum*], Vilnius University Press, Vilnius, vol. 6, pp. 84–94.
11. Kumansky, O. *Tote : social tragicomedy [Totalizator : sotsialna trahikomediya]*, available at : <http://dramaturg.org.ua/nova-pesa-attalizador-modern-ukraz/#axzz5j4xJDpUZ>. Date of access : 08.12.2018.
12. Luman, N. (2007), *Social systems : an outline of the general theory*, translated by I. D. Gaziyevev [Sotsial'nyye sistemy : ocherk obshchey teorii, per. s nem. I. D. Gaziyevev], Nauka, St. Petersburg, 648 p.
13. Stepanov, Ye. N. (2008), «Social aspects of urban precedential phenomenon and its status in system of phenomena», *Mova / Language* [«Sotsial'nye aspekty gorodskogo pretsedentnogo fenomena i yego status v sisteme fenomenov», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, vol. 13, pp. 5–10.
14. Stepanov, Ye. M. (2006), «Language of city as a sociolinguistic problem», *Visnyk of Lviv University, Series philological* [«Mova mesta yak sotsiolinhvistychna problema», *Visnyk Lvivskoho universytetu, Seriya filolohichna*], Lviv Ivan Franko National University, vol. 38, part II, pp. 65–71.
15. Tubalova, I. V., Emer, Yu. A., Perevalova, D. A. (2012), ««Conflict-causing text»: cognitive and linguistic features of the generation (experimental study)», *Bulletin of the Tomsk State University* [«Konfliktogennyy tekst : kognitivnye i yazykovye osobennosti porozhdeniya (eksperimental'noe issledovanie)», *Vestnik Tomskogo gos. un-ta*], Tomsk State University, Tomsk, vol. 365, pp. 33–38.
16. Leech, G. (1983), *Principles of Pragmatics*, Longman, London, New York, 250 p.

АЛЕКСЕЕВА Елена Сергеевна,

преподаватель кафедры украиноведения Национального университета «Одесская морская академия»;
ул. Дидрихсона, 8, г. Одесса, 65029, Украина; тел.: +38(048)7327910; e-mail: djayani@ukr.net

ВЕРБАЛЬНЫЕ И НЕВЕРБАЛЬНЫЕ КОНФЛИКТОГЕНЫ В ТЕКСТЕ ПЬЕСЫ А. КУМАНСКОГО «ТОТАЛИЗАТОР»

Аннотация. *Цель* данной статьи — лингвопрагматический анализ конфликтогенных средств трагикомической пьесы Александра Куманского «Тотализатор», одного из драматических произведений новейшей украинской драматургии. *Объект* изучения — вербальные и невербальные средства, которые использованы в конфликтных эпизодах указанной пьесы. *Предметом* исследования является система речевых и паравербальных средств создания межличностного конфликта. Применены общенаучные методы анализа и синтеза, описательный и сопоставительный методы в лингвистике, метод прагмалингвистического анализа. *Результатом* анализа 68 конфликтных эпизодов, которые зафиксированы на вербальном (85 % — 58 текстовых отрывков) и невербальном (15 % — 10 текстовых отрывков) уровнях, были сделаны *выводы*. В пьесе «Тотализатор» А. Куманский использовал как специализированные, так и ситуативные вербальные и невербальные конфликтогены. Они являются средствами выражения межличностных конфликтов, которые формируют ядро социально-ценностного конфликта власти и общества. Специализированные вербальные средства: фразеологизмы, проклятия, лексемы и морфемы с негативными коннотациями, стилистически противопоставленные единицы. Ситуативные вербальные средства конфликта функционируют как таковые лишь в определённом контексте. Невербальные конфликтогены пьесы — это ремарочные замечания о конфликтном поведении действующих лиц. Невербальные средства скоординированы в тексте с вербальными.

Ключевые слова: конфликтогенный, вербальный, невербальный, социальный конфликт, межличностный конфликт, специализированные и ситуативные конфликтогены.

Olena S. ALEKSEEVA,

Lecturer of the Ukrainian Studies Department of the National University «Odessa Maritime Academy»;
8 Didrikhsona str., Odessa, 65029, Ukraine; tel. : +38 (048) 7327910; e-mail: djayani@ukr.net

VERBAL AND NONVERBAL CONFLICT-CAUSING MEANS IN THE TEXT OF THE PLAY «TOTALIZATOR» («TOTE») BY OLEKSANDR KUMANSKY

Summary. The *purpose* of this article is the implementation of linguistic and pragmatic analysis of conflict-causing means used in modern Ukrainian tragicomic play «Totalizator» («Tote») by Alexander Kumansky. The *object* of study is verbal and nonverbal means applied in conflict episodes of the play. The *subject* of this study is the system of speech and extra-language means of creating an interpersonal conflict. General research *methods* of analysis and synthesis, descriptive and comparable methods in linguistics, the method of pragmalinguistic analysis have been applied. As a *result* of the analysis of 68 conflicting episodes manifested in verbal (85 % — 58 text snippets) and nonverbal (15 % — 10 text snippets) levels, such *conclusions* were made. O. Kumansky used both specialized and situational verbal and nonverbal conflict-causing means in tragicomic play «Totalizator» («Tote»). They demonstrate interpersonal conflicts that form the core of social value conflict between the power and the society. There are specialized verbal means: phraseological units, curses, lexemes and morphemes with negative connotations, stylistically opposed units. Situational verbal conflict-causing means function only in a specific context. Nonverbal conflict-causing means of the play are remarks on the conflict behavior of actors. Nonverbal means are coordinated in the text with verbal ones.

Key words: conflict-causing means, verbal, nonverbal, social conflict, interpersonal conflict.

Статтю отримано 19.10.2018 р.